

Jasna Švajger

Obravnava pesmi z motivom Cicibana in Pedenjpeda pri pouku književnosti na razredni stopnji

objavljeno v:

Darja Pavlič (ur.): *Slovenska poezija. Obdobja 40*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2021.

<https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-40/>

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2021.

Obdobja (e-ISSN 2784-7152)

OBRAVNAVA PESMI Z MOTIVOM CICIBANA IN PEDENJPEDA PRI POUKU KNJIŽEVNOSTI NA RAZREDNI STOPNJI

Jasna Švajger

Osnovna šola Drska, Novo mesto
jasna.svajger@os-drska.si

DOI:10.4312/Obdobja.40.311-317

Obsežna pesniška opusa Otona Župančiča in Nika Grafenauerja vključujeta pesmi za otroke, ki so postale trden del šolskega literarnega kanona, zato tudi po učnem načrtu iz leta 2018 pesnika spadata med obvezne avtorje, ki naj bi jih osnovnošolci spoznali. V prispevku se bomo omejili na obravnavo pesmi z motivom Cicibana in Pedenjpeda pri pouku književnosti na razredni stopnji. Preverili bomo njuno pogostost izbire za branje in načine obravnave teh besedil v razredu, predvsem medpredmetnost pri obravnavi pesmi.

Ciciban, Pedenjped, pesmi za otroke, pouk književnosti, razredni pouk

The extensive poetic oeuvres of Oton Župančič and Niko Grafenauer include poems for children which have been made a part of the school literary canon, and so in the 2018 school curriculum, the works of the two poets were included on the primary school required reading lists. This article focuses on the poems featuring the characters Ciciban and Pedenjped covered in literature lessons at key stage 2 (children aged 7 to 11). The frequency of their choice for reading and the ways in which these texts are examined in class is analysed, in particular, cross-curricular approaches to poetry.

Ciciban, Pedenjped, literature lessons, lessons for pupils aged 7-11 (key stage 2)

1 Otroška poezija Otona Župančiča in Nika Grafenauerja

Oton Župančič (1878–1949) in Niko Grafenauer (1940–) sta med ključnimi avtorji v slovenskem literarnem prostoru. Prvi izhaja iz obdobja moderne, drugi spada med sodobne avtorje, skupno pa jima je pisanje poezije (tudi) za otroke. Saksida (1998: 206) Župančiča uvršča med tiste avtorje, ki so s svojim delom pokazali, da sta mladinska in nemladinska poezija predvsem – poezija. Grafenauerjevo poezijo, predvsem zbirko pesmi *Pedenjped*, pa postavlja ob bok najbolj znanim starejšim zbirkam otroške poezije, med njimi Župančičevemu *Cicibanu* (1915).

1.1 Oton Župančič in njegovo ustvarjanje za otroke

Oton Župančič je že v nižji gimnaziji (1888–1891) napisal svojo prvo otroško pesem *Zima, zima bela*. Z naslovom *Pesem nagajivka* je izšla v njegovi prvi pesniški zbirki za otroke *Pisanice, Pesmi za mladino* (1900), v kateri je zbral besedila, tesno povezana z rodno Belo krajino in že z naslovom zbirke opozoril na slikovitost motivov v njej (Mušič 2007: 79). Leta 1915 je izšla zbirka jezikovnih in miselnih iger

Sto ugank, v kateri je pesnik s pomočjo izbranih besed in besednih zvez ponazoril predmete in pojave v naravi ali predmete in pojme na humoren način (Mušič 2007: 125). Pesnik je pisal o vsem, kar je občutil, o veselju in žalosti, o spominih na dom, o otrocih, naravi. Njegove pesmi so pesmi nagajivke, šaljivke in pesmi za gibalne igre (Glazer 1985: 73–75).

S pesniško zbirko *Ciciban in še kaj* (1915), ki je leta 1932 izšla dopolnjena in opremljena z ilustracijami Nikolaja Pirnata, se je pesnik povzpel v sam vrh slovenske mladinske poezije (Saksida 1998: 206). Prvotno jo je nameraval nasloviti *Meh za smeh*, navdih za ime junaka pa je Župančič črpal iz *Srpskega riječnika* Vuka Karadžića, predvsem pa se je za to ime odločil zaradi igrivega in pomanjševalnega vtisa (Mušič 2007: 127). Zbirka iz leta 1915 vsebuje 32 pesmi, s katerimi se približa otroškemu mišljenju, čustvovanju in načinu izražanja; otroku v vedrem, razigranem in toplem tonu spregovori o temeljnih družbenih vrednotah, kot so resnicoljubnost, dobrota, delavnost, ljubezen do matere, do domače besede in domovine itn. Osrednji pesniški junak je Ciciban, radoživi otrok, ki ni brez napak, vendar je učljiv in na koncu sprejema pravila (Župančič 1915: 52–53).

1.2 Niko Grafenauer in njegov Pedenjped

Tudi Niko Grafenauer je začel ustvarjati za mladino že v srednješolskih letih in je objavljajl v mladinski prilogi *Ljudske pravice* in v *Dnevniku*. Njegove pesmi sodijo v vrh slovenske mladinske literature in so »sinteza plemenitega pesniškega izročila, tradicionalnih postopkov (rime, ritem) in sodobne, sveže, očarljive občutljivosti« (Novak 2016: 78).

S svojimi pesmimi je uvedel novega pesniškega junaka Pedenjpeda in leta 1966 izdal zbirko z istim naslovom. Pesmi o sodobnem otroku v vsakdanjih situacijah so predstavljale poživitev slovenske sodobne mladinske literature in so naletele na odličen odziv pri bralcih, tako da je leta 1969 že izšla dopolnjena izdaja. Zbirka *Pedenjped* danes sodi v okviru tradicionalne slovenske mladinske poezije, saj vsebuje etično in spoznavno plast literarnega besedila, poleg tega izstopa opaznost lirskega subjekta in njegove perspektive. Lirski subjekt je izrazito oseben, bralec pa ga doživlja kot živo človeško osebo z vsemi empiričnimi, razumskimi, čutnimi in čustvenimi lastnostmi osebe (Saksida 1993: 16).

Grafenauerjev Pedenjped je otrok in v pesmi *Pedenjped* predstavlja svoj videz in navade: »[p]edenjsrajčka, pedenjhlacke, / pedenjčevlji na nogah«. Predpona *pedenj-* označuje velikost dečka oz. njegove obleke, poleg tega pa se vrača k tradiciji (Saksida 1998: 38); avtor je namreč navdih za poimenovanje junaka dobil v Levstikovi pesmi *Pedenj-človek, laket-brada, kako sta se metala* (Travnik Vode 2013: 181).

1.3 Primerjava pesmi z motivom Cicibana in Pedenjpeda

V mladinski književnosti poznamo dva pogleda na koncept otroka in otroštvo: koncept sončnega otroštva, ki s podobo sonca metaforično ponazarja podobo otroka in otroštvo kot svetlo, in koncept senčnega otroštva, ki z metaforo sence in pesimističnim pogledom odraslih na otroka ponazarja njega oz. otroštvo. Oton Župančič in Niko

Grafenauer sta avtorja, ki s svojima junakoma delujeta po prvem konceptu, tj. konceptu svetlega sončnega otroštva (Blažič 2011: 1208). Čeprav je Župančičeva zbirka naslovljena po pesniškem junaku, je v njej le devet pesmi o Cicibanu, medtem ko je v Grafenauerjevi zbirki o naslovnem junaku 24 pesmi. Oba junaka v pesmih spoznavata sebe, okolje, vedenje in živalski svet, pri tem pa je Župančičev Ciciban samostojnejši in svobodnejše raziskuje svet okoli sebe, o življenjskih pravilih ga podučijo živali, čeprav se čuti tudi prisotnost družine. Slednja je še bolj v ospredju pri Grafenauerjevem junaku. Oba pesniška junaka imata bogato domišljijo, sta vedoželjna in pogumna, oba pa si kdaj pa kdaj zaslužita tudi kazen.

Cicibanov svet je omejen na mamo, očeta, vaščane – kolednike in naravo, ki jo predstavljajo čebela, ptica, sonce, luna in zemlja. Pedenjpedov svet je svet sodobnega meščanskega otroka z bogato domišljijo, kar se kaže tudi v duhovitih poimenovanjih: pedenjčka, Biba, mačka Krivotlačka, stražnik, miška Tenkosliška, dolgi Miha, pedenjmožički itn. Medtem ko Župančičev otrok živi v stiku z naravo, kjer se lahko pogovarja s ptico ali čebelo tako kot z očetom, Grafenauer prikazuje otroka v družinskem okolju, in sicer predvsem v razmerju do avtoritete odrasle osebe ter značilnih vlog, ki jih prevzema otrok med svojo igro (vrtnar, slikar ipd.). Upoveduje torej resnično stvarnost, ki je bolj ali manj realističen posnetek zunajliterarnega sveta (Saksida 2005: 11).

Župančičeve pesmi za otoke so nastajale pred drugo svetovno vojno in so vezane na prostor njegovega otroštva, kar se kaže tudi v jeziku, sicer knjižnem jeziku iz časa med obema vojnama (*solnce, mahovina, vsepovsodi, brez kolesec, brez peresec, peroti, o polnoči*), z belokranjskimi oblikami (*deca, se šeta, pogače*). V pesmih *Ciciban in čebela, Mehurčki, Ciciban – Cicifuj, Ciciban poslušaj očetovo uro, Naše luči* je poseben učinek dosežen z dialogom. Podobno izkoristi dialog tudi Grafenauer v pesmih *Pedenjprsti, Abeceda in Pregled*. V Grafenauerjevih pesmih razen predpone *pedenj-* ni večjih jezikovnih posebnosti, saj gre za besedila v sodobnem knjižnem jeziku.

2 Književnost na razredni stopnji

V učnem načrtu iz leta 2011 so bila med predlogi v prvem vzgojno-izobraževalnem obdobju književna dela Otona Župančiča (1. razred: *Pismo, Kadar se Ciciban joče, Rac, rac, racman, kam racaš, Zvonovi*, 2. razred: *Turek, Zlato v Blatni vasi*) in Nika Grafenauerja (2. razred: *Dvojčka, Sladkosned, Trd oreh*, 3. razred: *Kokosenzacija, Pravljica*), prav tako v 4. (Grafenauer: *Krokodili*) in 5. razredu (Grafenauer: *Nebo-tičniki, Peki, Slon Misbaba*; Župančič: *Breza in hrast*). Posodobljeni učni načrt za slovenščino (2018) dopušča učitelju več svobode pri izbiri književnih del, saj so med vsebinami navedeni le avtorji, katerih dela morajo učenci spoznati pri pouku književnosti. Župančič in Grafenauer sta med obveznimi avtorji v prvem vzgojno-izobraževalnem obdobju, v drugem vzgojno-izobraževalnem obdobju pa ju ni, kar pa ne pomeni, da naj ne bi brali njunih besedil.

Učni načrt za slovenščino vsebuje naslednje kriterije za izbiro besedil: kakovost besedil, zvrstno-vrstna in vsebinska raznovrstnost besedil, primernost besedil

bralnorazvojni stopnji učencev in upoštevanje individualnih razlik med učenci (Poznanovič Jezeršek idr. 2018: 70).

2.1 Obravnava književnih del na razredni stopnji

Branje umetnostnih besedil v prvem in drugem vzgojno-izobraževalnem obdobju naj ne bi bilo namenjeno medpredmetnemu povezovanju, ampak naj bi učencem in učenkam ponujalo možnost za polno literarnoestetsko doživetje, kar naj bi dosegali z modelom šolske interpretacije. Ta obsega uvodno motivacijo, napoved besedila, umestitev in interpretativno branje, premor po branju, izražanje doživetij ter analizo, sintezo in vrednotenje, ponovno branje in nove naloge (prav tam).

V prispevku se bomo osredotočili predvsem na slednje, in sicer s pomočjo katerih dejavnosti učenci ponotrnanjijo obravnavano književno delo in s katerimi predmeti učitelji povezujejo književnost v praksi. V sklepni fazi šolske interpretacije literarnega besedila učenci z novimi nalogami poglobijo svoja doživetja. To lahko obsega govorjenje in pisanje ter besedno in nebesedno izražanje, govorico glasbe, risbe in giba. Poglobljanje doživetja namreč dosežemo z različnimi načini izražanja, ne le s pisnim (Kordigel Aberšek 2008: 371).

Znanje pri pouku književnosti lahko na razredni stopnji preverjamo na različne načine. Eden od njih je preverjanje brez literarne predloge, kamor sodi recitiranje besedila na pamet. Pri sodobnem pouku je učenje pesmi na pamet precej zamrlo, kajti praktiki so mnenja, da z dejavnostjo obremenjujemo spomin. Kljub temu pa ima tovrstno preverjanje pozitivne učinke. Učenec ima namreč pri tem dvojno vlogo interpretira – kot bralec in kot poustvarjalec govorne podobe besedila po svoji zamisli. Besedilo, ki se ga nauči na pamet, ponotrnanji in ga shrani v dolgoročnem spominu, od koder vpliva na branje novih besedil, književno kulturo in razumevanje literature. Zato učenje na pamet ni v neskladju s sodobnimi načini poučevanja, pomembno pa je, da poteka pod pogojem, da učenec pozna pravila interpretativnega govora, imeti mora tudi možnost izbire, kaj se bo naučil in kdaj bo nastopil pred poslušalci (Krakar Vogel 2020: 162).

3 Obravnava pesmi o Cicibanu in Pedenjpedu v praksi

Odnos učencev do branja literature je v veliki meri odvisen od učitelja, čigar naloga je, da s svojim zgledom, samozavestjo, z veseljem do dela in s strokovnostjo prenaša znanje na svoje učence (Krakar Vogel 2020: 37). Med učitelji razrednega pouka smo izvedli raziskavo,¹ s katero smo želeli ugotoviti, katere pesmi z motivom Cicibana in Pedenjpeda izbirajo učitelji za obravnavo na razredni stopnji in po katerih kriterijih se ravnaajo pri izbiri, katerim elementom posvečajo največ pozornosti v fazi razčlenjevanja besedila in katere dejavnosti pripravijo za učence v sklepni fazi učne ure književnosti. Zanimalo nas je, na kakšen način učitelji preverjajo in ocenjujejo

1 Vzorec je obsegal 103 učiteljice in dva učitelja (1. razred: 41 učiteljev, 2. razred: 19 učiteljev, 3. razred: 11 učiteljev, 4. razred: 12 učiteljev, 5. razred: 22 učiteljev). Rezultati zaradi manjšega vzorca niso reprezentativni za celotno populacijo.

znanje učencev po obravnavi pesmi in kakšen pomen pripisujejo učenju pesmi na pamet.

S pomočjo anketnega vprašalnika, ki je vseboval vprašanja zaprtega in odprtega tipa, smo pridobili podatke, katere pesmi Otona Župančiča in Nika Grafenauerja o omenjenih junakih učitelji izbirajo za obravnavo pri pouku književnosti in po katerih kriterijih se pri tem ravnaajo. Župančičeve pesmi izbirajo predvsem učitelji prvega in drugega razreda. V prvem razredu se najpogosteje odločajo za pesmi *Ciciban in čebela* ter *Ciciban se cmeri*, v drugem razredu poleg teh berejo *Pismo*, učitelji tretjega in petega razreda niso navedli nobene Župančičeve pesmi, v četrtem razredu le eden od učiteljev obravnava pesem *Ciciban in čebela*, in sicer v okviru naravoslovnega dne. Učitelji v prvem razredu izbirajo Grafenauerjeve pesmi, v katerih nastopa Pedenjped, najpogosteje *Sam*, *Korenjak*, *Sladkosned* in *Dvojčka*, v drugem razredu poleg teh še pesem *Abeceda*, v tretjem razredu pa najpogosteje izbirajo pesem *Ura*. Za četrti in peti razred Pedenjped ni več aktualen.

Kriteriji	n	f %
Obseg/število verzov	17	16
Rime	28	27
Arhaični jezik	3	3
Sodobni jezik	3	3
Medpredmetno povezovanje	32	30

Preglednica 1: Kriteriji, po katerih se učitelji ravnaajo pri izbiri besedil.

Preglednica 1 prikazuje, po katerih kriterijih se učitelji ravnaajo pri izbiri pesmi z motivom *Cicibana* in *Pedenjpeda*. Zanimivo je, da se učitelji najpogosteje odločajo za medpredmetno povezovanje, čeprav učni načrt tega ne priporoča. Pomembna kriterija sta tudi rima in obseg pesmi, zanemarljiv kriterij pa je jezik. Na izbiro pesmi pri večini anketiranih učiteljev ne vpliva niti arhaični niti sodobni jezik. Poleg kriterijev iz preglednice so učitelji navedli še prisotnost del v berilu, upoštevanje interesov učencev, primernost starostni stopnji učencev, prisotnost humorja in kakovost. Slednjo preverjajo na seznamu knjižnih nagrad (19 % učiteljev), se zanašajo na strokovnost knjižničarjev (15 % učiteljev) in kakovost revij za otroke, predvsem *Cicibana* (12 %).

Pomemben del metodičnega postopka pri obravnavi književnega besedila je faza razčlenjevanja besedila, pri kateri učenci pridobivajo uporabno literarno znanje o sestavi dela, vsebinskih in oblikovnih sestavinah in o možnostih vstopanja v njegovo literarnost (Krakar Vogel 2020: 130–131). Z zaprtim tipom vprašanja smo preverili, katere literarne prvine poudarjajo učitelji od prvega do petega razreda pri obravnavi Župančičevih in Grafenauerjevih pesmi. Učitelji se pri pouku najbolj posvečajo temi pesmi (37 %), poudarjajo tudi glavno in stranske osebe (25 %), motive (18 %), snov (12 %) ter jezik in slog (12 %). Učitelji ugotavljajo, da imajo učenci težave zlasti pri ugotavljanju motivov pesmi (16 %) ter značilnosti jezika in sloga (16 %), občasno se pojavijo težave pri prepoznavanju teme (10 %) in snovi pesmi (8 %). Najmanj težav imajo učenci pri določanju glavne osebe in stranskih likov (1 %). Omenjene težave

pogosto premagujejo z učiteljevo dodatno razlago (32 %), s ponovnim učiteljevim glasnim branjem (21 %) in ponovnim glasnim branjem učencev (11 %).

V sklepnem delu učne ure učenci preizkusijo nova spoznanja, ki so jih pridobili ob predhodni obravnavi besedil, v novi situaciji, ob novih nalogah (Krakar Vogel 2020: 146). Glede na odgovore učiteljev učenci najpogosteje ustvarjajo rime (35 %) in likovno ustvarjajo (32 %), občasno se izražajo z gibi (18 %) in glasbo (15 %), učitelji občasno oblikujejo učencem naloge dopolnjevanja besed (10 %) ter naloge urejanja zaporedja besed v verzih (10 %). Ob koncu učnih ur učenci občasno spreminjajo pesem v pravljico (9 %), najmanj pogosto pa urejajo verze v pravilni vrstni red (5 %). Učitelji so v odprtem delu vprašanja izpostavili še dramatizacijo pesmi, nadaljevanje pesmi in spreminjanje delov pesmi. Iz rezultatov lahko razberemo, da anketirani učitelji oblikujejo v sklepnem delu učne ure predvsem literarne naloge, medpredmetno povežejo književnost z glasbeno in likovno umetnostjo, občasno tudi s športom.

Pomemben del učnega procesa je preverjanje znanja. Na razredni stopnji je ena od pogostejših oblik preverjanja recitiranje pesmi. Učitelje smo vprašali, kakšno je njihovo stališče do učenja pesmi na pamet. Večina učiteljev razrednega pouka takšen način preverjanja zagovarja (97 %), saj so mnenja, da učenci s tem urijo svoj spomin, razvijajo besedni zaklad, ozaveščajo rime, se učijo pravilne artikulacije besed, v recitiranju uživajo, razvijajo svoje besedišče, pesem šele takrat vzamejo za svojo, krepijo pozitivno samopodobo in razvijajo večšine interpretativnega govora. Manjši odstotek učiteljev v učenju na pamet ne vidi smisla in meni, da je to za učence preobremenjujoče.

4 Zaključek

Ciciban in Pedenjped sta pesniška junaka, ob katerih so odraščale generacije otrok, raziskava pa je pokazala, da sta aktualna v prvem triletju osnovne šole, predvsem v prvem in drugem razredu. Najpogostejši kriterij za izbiro besedil o Cicibanu in Pedenjpedu je možnost medpredmetnega povezovanja, kar pomeni, da bi bilo lahko v tem primeru literarnoestetsko doživetje besedila zanemarjeno. Smiselno je povezovanje z umetnostjo, glasbeno (npr. ustvarjanje melodije na pesem) in likovno (npr. ilustracija literarnih junakov), lahko tudi s športom (npr. izražanje z gibanjem). Župančičeve in Grafenauerjeve pesmi z raznolikimi motivi (otrok, družina, narava) omogočajo medpredmetno povezavo tudi z družbenimi (npr. bonton) in socialnimi (npr. poimenovanje družinskih članov) pa tudi naravoslovnimi vsebinami, to pa še ne pomeni, da je pri učencih doživljanje pesniškega besedila osiromašeno.

Sodoben pouk književnosti poudarja načelo postopnosti. Metoda, ki to zagotavlja, je problemsko-ustvarjalni pouk, ki obsega konceptualni in spoznavni pristop. Prednosti medpredmetnega povezovanja so v dolgoročnejšem znanju, razvijanju kritičnega mišljenja, večjih možnostih za jezikovni razvoj in za raznoliko obravnavo podobne učne snovi (Žbogar 2011: 572–573). Pri pouku književnosti na razredni stopnji učenci vse to dosega tudi z branjem poezije iz različnih obdobj.

Literatura

- BLAŽIČ, Milena Mileva, 2011: Niko Grafenauer – sodobni mladinski klasik. *Sodobnost* LXXV/9. 1204–1210.
- GLAZER, Alenka, 1985: O Otonu Župančiču in njegovih otroških pesmih. Oton Župančič: *Mehurčki in petdeset ugank*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- GLAZER, Alenka, 2000: Perspektive v zgodnjih Župančičevih otroških pesmih. *Otrok in knjiga* XXVII/49. 13–22.
- GRAFENAUER, Niko, 1966: *Pedenjped*. Maribor: Obzorja.
- KORDIGEL ABERŠEK, Metka, 2008: *Didaktika mladinske književnosti*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- KRAKAR VOGEL, Boža, 2020: *Didaktika književnosti pri pouku slovenščine*. Ljubljana: Rokus Klett.
- MUŠIČ, Janez, 2007: *Oton Župančič: življenje in delo*. Ljubljana: Mladika.
- POZNANOVIČ JEZERŠEK, Mojca, CESTNIK, Mojca, ČUDEN, Milena, GOMIVNIK THUMA, Vida, HONZAK, Mojca, KRIŽAJ ORTAR, Martina, ROSC LESKOVEC, Darinka, ŽVEGLIČ, Marija, AHAČIČ, Kozma, 2018: *Program osnovna šola. Slovenščina. Učni načrt*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- SAKSIDA, Igor, 1993: Povezanost mladinske in nemladinske poezije in poetike Nika Grafenauerja. *Otrok in knjiga* XX/35. 5–26.
- SAKSIDA, Igor, 1998: *Petdeset zlatnikov*. Tržič: Učila.
- TRAVNIK VODE, Majda, 2013: Niko Grafenauer: Žabja radijska postaja: sleherni večer oddaja. *Sodobnost* LXXVII/1/2. 181–183.
- ŽBOGAR, Alenka, 2011: Medpredmetno povezovanje pri pouku književnosti. Simona Kranjc (ur.): *Meddisciplinarnost v slovenistiki. Obdobja 30*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 571–576.
- ŽUPANČIČ, Oton, 1915: *Ciciban in še kaj*. Ljubljana: Omladina.